

ROOFVOGELS, UILEN EN KRUISBEKKEN

Ard Wagenaar

Toen het bestuur in overleg met de redactie besloot tot het uitbrengen van een themanummer over roofvogels, stonden daarbij twee doelstellingen centraal: 1) zoveel mogelijk boven tafel krijgen wat de leden van de VWU doen aan onderzoek en bescherming van roofvogels en 2) de leden van de VWU enthousiasmeren eventueel méér te gaan doen aan onderzoek en bescherming van roofvogels, bijvoorbeeld door deelname aan de provinciale roofvogelwintertelling in 2010, zie elders in dit nummer.

Het leek daarom interessant om na te gaan hoeveel aandacht er in het verleden reeds aan deze groep vogels is besteed, maar hoe stel je dat vast? Welnu, er zijn meer mogelijkheden denkbaar, maar bij het bestuur is een redelijk compleet *Kruisbek*-archief aanwezig en dat archief zou eenvoudig gebruikt kunnen worden om de aandacht voor roofvogels te meten: tel de artikelen over roofvogels en je weet hoeveel aandacht er naar is uitgegaan...

Methodiek

Het *Kruisbek*-archief zit verpakt in vier kartonnen dozen: elke doos bevat een aantal gebundelde jaargangen, vanaf 1963 onder de eenvoudige titel *Mededelingen*, vervolgens als *De Braakbal* (1970-1977) en vanaf juli 1977 als *de Kruisbek*. De *Mededelingen* en de eerste jaargangen van *De Braakbal* bleken ongeschikt voor het onderzoek, omdat er destijds teveel materiaal van buiten de provincie werd opgenomen en er voornamelijk ledenlijsten, excursieverslagen en allerhande (bestuurs)medelingen werden afgedrukt. Vanaf het verschijnen van de eerste nummers van *de Kruisbek* zijn inhoud en lay-out herkenbaar voor de huidige lezer en daardoor ook vergelijkbaar met de nummers van later tijd.

Voor dit artikel zijn de jaargangen vanaf 1972 doorgenomen en alle artikelen met roofvogels en uilen als onderwerp zijn genoteerd. Hier en daar kent het archief lacunes doordat er exemplaren ontbreken. Vanwege tijdgebrek zijn er (nog) geen pogingen ondernomen om het archief aan te vullen. De resultaten van dit "onderzoek" zijn dan ook voorlopig.

Er is niet gekeken naar excursie-verslagen en evenmin naar "grotere" tellingen waarin roofvogels zijdelings aan de orde kwamen, zoals de broedvogelinventarisaties op de Utrechtse Heuvelrug of de verslagen van het Bijzondere Soorten Project. Oproepen om mee te doen aan wintertellingen zijn niet apart meegeteld, de verslagen van de wintertellingen zelf wel. Het gaat in dit overzicht dus om artikelen die de aandacht exclusief richtten op roofvogels.

Nadat de artikelen waren opgespoord, is er een rubricering gemaakt en ieder artikel is ondergebracht in één van de volgende zes rubrieken:

- 1 onderzoek
- 2 a tellingen: broedende roofvogels
- b tellingen: roofvogeltrek
- c tellingen: overwinterende roofvogels
- 3 bescherming

- 4 algemene stukken en overzichten
- 5 diversen
- 6 boekbesprekingen

De rubrieken 1 en 2 samen geven een redelijk compleet beeld van het onderzoek in de VVU. Sommige artikelen waren moeilijk onder te brengen in één van de rubrieken. Een voorbeeld: in de loop der jaren zijn enkele keren waarnemingen van rode wouwen in de provincie op een rijtje gezet om daar een patroon in te herkennen; omdat het daarbij ging om de combinatie van toevallige waarnemingen met latere naspeuringen om het beeld te completeren, is er voor gekozen dergelijke artikelen te rubriceren als "algemene stukken en overzichten" (4) en niet als "onderzoek" (1). Er kan niet uitgesloten worden dat bij de rubricering hier en daar onzorgvuldigheden of inconsequenties zijn ontstaan.

Zwarte wouw - Jan van der Greef

De grote lijn, jaren zeventig

In het begin van de jaren '70 wordt er mondjesmaat gepubliceerd over roofvogels: het eerst gevonden artikel staat in het novemnummer van 1972 en gaat over een door S.A. Slagman geredde bruine kiekendief; de kiekendief werd opgehaald in de Flevopolder, maar wel door een VVU-lid! In hetzelfde nummer staat een opvallend stukje over roofvogeltrek op Falsterbo, geschreven door Ruud Rook. Opvallend omdat het de eerste keer is dat een lid van de Vogelwacht zich kennelijk bezighoudt met (roof)vogeltrek - iets wat later een belangrijke plaats zal innemen in de VVU en in het *Kruisbek*-archief, dankzij tellingen op Ridderoord, Noordhout en later op De Horde. Rook gaf zijn artikel de ondertitel: "geen slechtvalken dit jaar". Roofvogels (en zeker slechtvalken!) waren schaars in die tijd: vervolging van roofvogels kwam meer voor dan heden ten dage, en pesticiden waren nog niet uitgebannen.

Misschien is die schaarste de reden dat een relatief groot aantal artikelen in de rubriek "bescherming" geplaatst kan worden medio jaren '70 (5 van de 12 artike-

len tussen 1974 en 1977). Roofvogels moesten in die tijd nog actief geholpen worden omdat de populaties kwetsbaar waren. Dat beschermen gebeurde door het plaatsen van nestkasten voor steenuilen, maar ook door het nemen van beschermende maatregelen bij de zendmast van Lopik, waar talloze roofvogels en uilen de dood vonden doordat ze tegen de bedrading vlogen. Het aantal van 200 (!) dode torenvalken en 22 dode ransuilen werd genoemd. Twee jaar later werd dat probleem, mede dankzij inspanningen van leden van de VWU, opgelost.

Tegelijkertijd valt te lezen dat de grootste terugval in aantallen dan achter de rug is: in het aprilnummer van 1975 staat vermeld dat DDT sinds 1973 verboden is en dat de aantallen roofvogels in Nederland weer toenemen. Afschot blijft echter een bedreiging. In oktober 1977 wordt een bericht afgedrukt dat het aantal broedende roofvogels weer terug zou zijn op het oude peil. Het gaat kennelijk zo goed, dat haviken zich vestigen buiten hun traditionele verspreidingsgebied: in juli 1980 is de vondst van een havikshorst in een moerasbos in het Vechtplassengebied een berichtje waard.

Torenvalk - Jan van der Greef

In het hierboven genoemde oktobernummer uit 1977 wordt voor het eerst een oproep gedaan om mee te doen aan een roofvogelwintertelling. Er zou nog een hele reeks tellingen volgen.

In 1979 schrijft J.H. Rahder een artikel over determinatie bij roofvogel trek; hij doet een aanbeveling om gegevens te verzamelen van ongestuwde trek in het midden van Nederland, "zoals sinds dit voorjaar gebeurt door leden van de vogelwacht". Deze aanbeveling was niet aan dovemansoren gericht. In 1980 verschijnt

een stuk van 20 pagina's over roofvogeltrek over de Ridderoordse bossen van de hand van Ruud van Beusekom en in 1981 doet Herman van den Bijtel verslag van trektellingen bij Driebergen, waarbij hij uitgebreid ingaat op de roofvogeltrek.

Diversen

In de jaren '70 en vooral in het begin van de jaren '80 haalden veel opvallende waarnemingen de pagina's van *de Kruisbek*: er landde bijvoorbeeld zomaar een steppenarend in een boomgaard aan de Verlengde Vleutenseweg in 1979... Het meest opvallend is het grote aantal beschrijvingen van opmerkelijk gedrag in die jaren: een blauwe kiek die bij Tienhoven een velduil berooft van z'n prooi, een buizerd die een bonte kraai slaat, een biddende smelleken, sperwers die een torenvalk aanvallen, een sperwer die een vleermuis vangt, en bruine kiekendieven die met z'n vieren tegelijk een zwarte wouw attaqueren, het kan niet op.... Kennelijk wordt er veel en intens waargenomen. Dat waarnemen loont bovendien de moeite: je kunt nu op je kop gaan staan, maar een velduil bij Tienhoven zit er niet zo één, twee, drie meer in (en bonte kraaien moet je in de provincie ook met een lantarentje zoeken).

In de kleine berichten zijn vooral torenvalken erg populair: "Torenvalk slaat mol", "Torenvalk slaat houduif", "Torenvalk slaat mus", enz., enz. Tot in 1984 gaat dat zo door, waarbij de laatste misschien wel de mooiste is, uit juni 1984: een stukje over een torenvalk die een muis verstoopt in een holle boom!

Maar dan houdt het op met de gekkigheid. Misschien komt het doordat één of enkele kopij-schrijvers ermee ophouden, of door een veranderd beleid bij de redactie, maar het duurt daarna ruim 15 jaar voordat dit soort stukjes terugkeert in *de Kruisbek*. Bijvoorbeeld in 2002: "Vale gieren boven Polder Vuylcop".

Werden in die tussentijd dan geen bijzondere roofvogelwaarnemingen meer gedaan? Of was het niet meer zo bijzonder, omdat vogelaars na het dieptepunt van de jaren '60 zo zoetjesaan weer gewend waren geraakt aan grote aantallen roofvogels? In elk geval lijkt het alsof roofvogels een beetje "uit" raakten in het midden van de jaren '80: vanaf 1984 neemt ook het aantal andere artikelen over roofvogels snel af. Misschien deed men op vakantie in het buitenland zulke spectaculaire waarnemingen dat een torenvalk die een mol slaat geen nieuwswaarde meer had? Met andere woorden: was men wat blasé geworden...? Dat zou kunnen, maar waarschijnlijk is er een betere verklaring: veel Utrechtse vogelaars hadden wel wat anders te doen dan incidentele waarnemingen doorgeven.

Onderzoek jaren tachtig

Zoals hierboven werd vermeld, starten er eind jaren '70 verschillende onderzoeken naar roofvogels in de provincie Utrecht: het gaat dan met name om roofvogel-wintertellingen en trektellingen. In 1979 wordt bovendien gepubliceerd over het voorkomen van buizerd en wespindief in het Langbroekergebied en over bosuil en ransuil in het Zuidelijk Vechtplassengebied. De rapportages van de roofvogelwintertellingen verschijnen heel trouw tussen 1978 en 1983. Daarna wordt het heel lang stil, hoewel er op de telposten stug wordt doorgeteld. De jaren 1988 en 1989 zijn dieptepunten: er verschijnt dan helemaal niets over roofvogels en uilen in *de Kruisbek*! Ook daarna blijft het wat armetierig. Het jaar 1992 is een uitzondering

dankzij een prachtig themanummer over uilen, maar ook in 1994 en 1999 verschijnt hoegenaamd niets over roofvogels in de provincie Utrecht.

Bruine kiekendief - Jan van der Greef

In 1998 kondigt zich een kentering aan: niet alleen verschijnen er weer oproepen om mee te doen aan roofvogelwintertellingen, vanuit de afdeling Driebergen/Doorn gaat een roofvogelproject van start met het ambitieuze doel de roofvogels van de oostelijke heuvelrug in kaart te brengen. Deze werkgroep publiceert uitgebreid in 2000, en in 2002 zelfs twee keer! Als spin-off van de provinciale roofvogelwintertellingen onderneemt een groep tellers uit Nieuwegein een jaarlijkse roofvogelwintertelling ongeacht of er elders in de provincie geteld wordt. De Nieuwegeinse tellers wijden er in 2006 (dus na tien jaar tellen) een artikel aan.

De 21^e eeuw

Het lijkt erop dat al dat onderzoek een hernieuwde aandacht voor roofvogels in het algemeen met zich meebrengt: *de Kruisbek* vult zich althans geleidelijk in de jaren 2000 t/m 2003 met diverse publicaties over roofvogels: bijvoorbeeld over slechtvalken die misschien wel, misschien niet broeden in Utrecht. Uiteindelijk blijkt dat de slechtvalk als overwinteraar in en om Utrecht tussen 2003 en 2006 waarschijnlijk in aantal toeneemt - althans volgens een artikel dat in januari 2008 verscheen op basis van noeste telarbeid op en rond kantoorgebouwen in Utrecht. Elders valt te lezen dat rode en zwarte vrouwen in 1999 talrijk waren en dat een blauwe kiek zich langs de Lek territoriaal gedroeg. Roofvogels genoeg, zo lijkt het. Opvallend is de aandacht voor uilen: in de 21^e eeuw gaan acht van de in totaal 23 artikelen over uilen... Is dat het Harry Potter-effect, of is er iets anders aan de

hand? Het blijkt dat uilen nogal eens voorkomen in de rubriek "bescherming", vooral kerkuilen omdat je die huisvesting kunt aanbieden in de vorm van een kast; bovendien broeden bos- en ransuilen nogal eens in tuinen en vallen hun jongen nogal eens uit het nest - en dat levert kopij op!

Zeldzaam zijn loont...

Soorten die bescheiden zijn krijgen weinig pagina's in *de Kruisbek*. Het treurigste bewijs daarvan levert de boomvalk. In de hele reeks, van 1972 tot en met 2008, is de boomvalk nagenoeg afwezig (op twee stukjes in de rubriek "diversen" na). Als je niet beter wist, zou je denken dat de boomvalk helemaal niet voorkomt in Utrecht. Maar ook de bruine kiekendief, de blauwe kiekendief, de wespendif, de ruigpootbuizerd en de torenvalk zijn opvallend onderbedeeld qua aandacht: niet zeldzaam genoeg om interessant te zijn?

... en beschermbaar zijn levert ook aandacht op

Wie vanaf 1990 de categorieën 1, 3 en 4 door- en samenneemt, ziet dat de kerkuil de soort is waar in *de Kruisbek* verreweg de meeste aandacht naar uitgaat (8x), gevolgd door bosuil (3x), steenuil (3x) en slechtvalk (2x). Aan ransuil, havik, buizerd, sperwer, visarend en oehoe en aan de vrouwen werd sinds 1990 allemaal (1x) afzonderlijke aandacht besteed in deze categorieën.

Het is opvallend dat de soorten die de top 4 vormen, alle vier soorten zijn waarvan het voorkomen beïnvloedbaar is door het plaatsen van nestkasten: en het succes daarvan is vervolgens weer goed te monitoren, wat een vervolgartikel oplevert. Twee keer kopij dus! Het is jammer om in dit verband te moeten constateren dat de torenvalk niet net zoveel aandacht krijgt als de verschillende uilen. Overigens is het zo, dat de relatief grote aandacht voor uilen mede toe te schrijven is aan het uilen-themanummer uit 1992. Veelzeggend misschien: de "knuffelbare" uilen kregen een themanummer en de roofvogels niet. Tot op heden dan.

Steenuil - Jan van der Greef